

סיכום

נחלקו תנאים על חיוב הכיבוס בדבר שאינו מקבל טומאה כמות שהוא אלא ראוי לקבל טומאה: דעת ר' יהודה ששעור שהופשט טעון כיבוס, כי אמנם אינו מקבל טומאה אבל ראוי הוא לכך, על ידי מחשבה (רש"י תוס' וראב"ד) או על ידי מעשה (רמב"ם). ודעת ר' אלעזר, על פי הגרסה המקובלת בראשונים, שעור שהופשט אינו טעון כיבוס, כי אינו מקבל טומאה. לפי גרסה מסוימת, אף ר"א מודה בעור שהופשט, ולפיה צריך לומר שאף הוא מקבל טומאה. הלכה כרבי יהודה.

הגמ' מעלה כמה הבדלים בין הדעות, לגבי בגדים שונים שאינם מקבלים טומאה אבל ראויים לקבלה. לדעת רש"י ותוס', רק מה שראוי לקבל טומאה במחשבה גרידא טעון כיבוס, ולא מה שמחוסר מעשה. לדעת הרמב"ם, גם המחוסר מעשה טעון כיבוס.

בעניין שיעור המטלית הטעונה כיבוס לדעת ר' יהודה, גרסת כמה ראשונים שאף פחות מג' אצבעות ראויה לכך, בניגוד למה שנראה מכמה מקומות שמטלית בשיעור זה אינה מקבלת טומאה כלל, אפילו אם יחשוב עליה. יש שפירשו את הסוגיה כאן בבגד גדול שבו קרעים רבים בשיעור זה (ר"ש בכלים). או שמטלית זו תקבל טומאה על ידי מחשבה בצירוף מעשה המוכיח עליה (תוס' בסוכה). לרמב"ם היתה כנראה גרסה שונה, לפיה מדובר במטלית הפחותה מג' טפחים, אך יתירה מג' אצבעות.

מערכה רמו. כיבוס עור קשה (צד, א-ב)

מהלך הסוגיה

בריייתא בגמ' נחלקו תנאים על חובת הכיבוס בעור: לדעת תנא קמא אין בו אלא חובת ניקוי ("גרירה"), ולא כיבוס, ואילו לדעת 'אחרים' יש בו חובת כיבוס.

רבא מוכיח שהכל מודים שיש כיבוס בעור, מהפסוק בפרשת נגעי בגדים: "או כל כלי העור אשר תכבס" (ויקרא יג, נח), ולפיכך העמיד את המחלוקת על עורות קשים דווקא,

שרש"י כאן הכותב "דאי בעי חשיב עלה – לתקן חלוקה" אינו מפרש כר"ש (עיין בר"ש שם, המביא את פירוש רש"י בקושייתו, ולא בתירוצו).

20. תוס' כותבים שכך פירשו בכלים, וידוע שהתוספות לסוכה הם לרבינו שמשון, ושם לא פירש כך, כאמור; ואפשר שפירושו לכלים עבר מהדורות שונות.

21. הדברים מתיישבים גם עם שיטת רש"י הנ"ל, לפיה בגד המחוסר מעשה אינו נחשב "ראוי לקבל טומאה": אם הוא מחוסר מעשה תיקון הנצרך לדבר – אינו "ראוי", אבל תוס' מדברים על מעשה קטן המוכיח על כוונה להשתמש, ולא מעשה תיקון.

1. בגמ' בהוריות (יג, ב) נאמר שזהו כינוי לר' מאיר, וכן כתב השאילתות (מצורע, שאילתא פח) על הסוגיה כאן: "מאן אחרים? ר' מאיר היא", וכן בפסקי הרי"ד.

שמדובר על מטלית הפחותה מג' טפחים וכבר השליכה לאשפה וכדומה, ובמצב זה אם חשב עליה לשוב ולהשתמש בה – הרי היא מקבלת טומאה¹⁷.

לעומת כל האמור, שנינו בכלים (פכ"ח מ"ח): "בגדי עניים, אף על פי שאין בהם שלש על שלש, הרי אלו טמאים מדרס". מכאן שגם בגד הפחות משלש על שלש אצבעות מקבל טומאה במצב מסוים, ואפילו טומאת מדרס! ויש שגרסו שם "שלשה על שלשה" (תוס' להלן צה, א ד"ה מעיל). אולם הר"ש שם מסיק, על פי התוספתא (כלים בבא בתרא ו, א), שמדובר בבגד קרוע שאין בו חתיכה שלמה של שלש על שלש, אבל קרעיה מחוברים זה לזה מצדדיהם, כך שכלל הבגד רחב, ועבור עני יש חשיבות גם לבגד זה¹⁸. על פי זה מסביר הר"ש גם את סוגייתנו: אביי מדבר על בגד כזה, וכשהוא שייך לעשיר, ולכן אינו מקבל טומאה אלא אם כן חשב עליו¹⁹.

תוס' בסוכה (שם) נוקטים בדרך אחרת: הסוגיה כאן עוסקת במטלית בפני עצמה וכשאין בה שלש על שלש, שמחשבה גרידא אינה מועילה לה לקבל טומאה, אבל מועילה לה מחשבה להשתמש בבגד אם מחשבתי תהיה ניכרת מתוך מעשיו (כגון שהניחו במקום המיוחד לבגדים המיועדים לשימוש. מהר"ם מלובלין), ומשום כך הבגד ראוי לקבל טומאה²⁰. לדבריהם צריך לומר, שדברי הגמ' "דאי בעי חשיב עליה" היינו שגם יעשה מעשה המוכיח על כך²¹. מדברי הרמב"ם הנ"ל "ואע"פ שהכינו" נראה שלא כך, וגם מעשה לא יועיל למטלית זו לקבל טומאה (ועיין מי נפתח, פרפר לו, ג, שהעיר על תוס').

במשנתנו

נאמר שעור שניתז עליו מדם החטאת טעון כיבוס, ומכאן שעור נחשב כבגד, ואף הוא בכלל הכתוב: "ואשר יזה מדמה על הבגד... תכבס במקום קדוש". הסוגיה עוסקת בשאלה, האם מדובר דווקא בעור רך, ואילו עור קשה נחשב ככלי, שהדם שעליו טעון גרידה בלבד (ראה במערכה הבאה). שאלה זו נקשרת גם להלכות שבת: האם שטיפת עור קשה במים נחשבת ככיבוס, האסור בשבת? כדרכנו, נתמקד בהלכות הכיבוס במקדש.

17. בערוך השלחן (רכו, ז) ובחזון איש (כלים סי' כח סקי"ז) כתבו כעין זה, ששלש על שלש מקבל טומאה בלא מחשבה דווקא בחתיכה חדשה, או הלכותה מבגד טוב, אבל 'מטלית' האמורה כאן היא בלוייה ועומדת להיזרק לאשפה, ולכן אינה מקבלת טומאה אלא אם כן חשב עליה (במשנה בכלים כז, יב נראה שמטלית שחשב להשליכה עדיין מקבלת טומאה עד שישליכנה לאשפה, אבל אפשר שמטלית בלוייה סתמה לאשפה).

18. הרמב"ם בפירושו המשנה שם מסביר בדרך דומה: מדובר על בגד גדול המורכב מטלאים שכל אחד מהם פחות משלש על שלש.

19. נראה שלפירוש זה צריך לומר ש"חשיב עליו" היינו שחישב עליו להשתמש בו כמות שהוא, שכן אם חישב עליו רק כטלאי לתיקון חלוקה – אין נראה לחלק בין בגד מלא קרעים לבין מטלית סתם, ששניהם ראויים למטרה זו במידה שווה. מכאן,

בה העמיד רבא עצמו את משנתנו כדעת תנא קמא דווקא. נראה שלדעת השאילתות מהלך הסוגיה מתפרש כך: בתחילה לא סבר רבא לחלק בין שכשוך לכסכוס, ולכן למד ממנהגו של רב היתר גמור בעורות קשים, ומכח זה הוכרח להעמיד את משנתנו ואת דעת רב כתנא קמא. אולם לאחר שהתחדשה לו הסברה לחלק בין שכשוך לכסכוס – אין הכרח בדבר, וכדברי הגמ': "אי ברכין וכדברי הכל, אי בקשין וכאחרים".

עור רך וקשה. על פי הגדרה רווחת בפוסקים בימינו, עור הסוליה נחשב כקשה, ואינו טעון כיבוס, ואילו העור שמעליה, הניתן לקיפול, נחשב כעור רך הטעון כיבוס.

הגדרת עור קשה

הגמ' מביאה כדוגמא לעור קשה את "כלי אכסלגיא הבאים ממדינת הים", ופירש רש"י (ד"ה לאו מילתא): "אכסלגיא – עור שלוק וקשה"⁵. כמו כן כתב ביבמות (קא,א ד"ה חליצה כשרה): "אבל עיקר חליצה בסנדל, והוא של עור קשה ומבושל". מבואר כאן שעור הנשלק יצא מכלל רך ונחשב כקשה. הרי"ד בפסקיו כאן כותב שזוהי הגדרת ה"קשין" – "פירוש עור שלוק וקשה" (ואלמלא דבריו היה מקום לומר שכלי אכסלגיא הוזכרו כדוגמא לעור קשה במיוחד). בערוך (ערך אבלוסמוס) כתב שמדובר בעור עבה.

מן הפוסקים בדורנו יש שכתבו (לעניין הלכות שבת), שבמנעלים שלנו הסוליה נחשבת כעור קשה, ואילו החלק העליון דינו כרך (שו"ת אז נדברו ח"ד סי' לחיד; תורת המלאכות ח"ג עמ' קלה בשם הגר"נ קרליץ שליט"א). ראייה

ואילו בעורות רכים – יש כיבוס (ועור המנוגע, אפילו קשה – מתרכך כתוצאה מן הנגע, וניתן לכיבוס²). על פי זה העמיד רבא את משנתנו, האומרת שיש כיבוס בעור, בעורות רכים, וכדעת תנא קמא.

הגמ' מביאה מימרא על מנהגו של רב בהלכות שבת, לפיה הוא היתר לשכשך את מנעליו במים, ומסקנת הגמ' שרק הכנסת הנעל למים הותרה, ולא שפשופה במים ("כסכוס"). ביחס למחלוקת התנאים הנ"ל מציעה הגמ' שתי אפשרויות: או שרב אסר את הכסכוס רק במנעל רך, ודעתו כתנא קמא שבעור קשה אין כיבוס, ואפילו כסכוס מותר בו בשבת; או שאסר את הכסכוס גם במנעל קשה, ודעתו כאחרים שאף בו יש כיבוס.

לאחר מכן מובא מעשה, שרבא דרש ברבים שמותר לכבס מנעל בשבת, וחזר בו מכח מנהגו של רב, ואמר שרק השכשוך מותר, ולא הכיבוס. לא נתבאר האם דברי רבא הללו נאמרו גם על מנעל קשה, או ברך בלבד.

מחלוקת הראשונים להלכה

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ב) פוסק: "אחד הבגד ואחד השק ואחד העור הרך טעונין כיבוס, אבל העור הקשה הרי הוא כעץ, וגורד הדם מעליו", וכן פסקו הסמ"ג (עשה קפא) והרי"ד כאן, וכן נראה מרש"י (שבת קמב,ב ד"ה נותן עליה מים): "ומיהו כיבוס ממש לא, והואיל וסתם כרים וכסתות רכים נינהו – שייך למימר בהו כיבוס בעורות רכין", וכן בר"ן על הרי"ף שם ובמאירי. טעמה של הכרעה זו, שיחיד ורבים – הלכה כרבים, ועוד, שרבא העמיד את משנתנו בעורות רכים, כדעת חכמים³.

לעומתם, בשאילתות דרב אחאי (פרשת מצורע, שאילתא פח) כתב: "הלכתא מאי? הלכתא כתנא קמא דאמר קשין ככלי עץ ושאר מינין דמו, דגרדי ליה להווא דם חטאת... או דילמא הלכתא כאחרים, דאמרי בני כיבוס נינהו, וגבי דם חטאת בעי מחפיהו ומרכיהו [לשפשפם ולרככם]⁴... תא שמע: דרש רבא מותר לכבס את המנעל. אמר ליה רב פפא לרבא: והאמר רב חייא בר אשי שכשוכי אין כסכוסי לא, ולא קא משני ליה רבא 'הא בקשים הא ברכין! הדר אוקים רבא אמורא עליה ודרש כיבוס אסור שכשוך מותר, ולא קא מפליג בין קשין בין רכין! אלמא הלכתא כאחרים".

לכאורה פירושו למסקנת רבא נסתר מראשית הסוגיה,

2. בתחילה סבר רבא להעמיד את הפסוק בעורות רכים דווקא, ולפי זה מסתבר שבעורות קשים אין נוהג דין נגעי בגדים כלל. לכן טרח הרמב"ם (הל' טומאת צרעת יג,א) לכתוב: "וכל כלי העור, בין רך בין קשה... מיטמא בנגעים" (חזון איש נגעים סי' אכו).

3. בהלכות שבת (כ"ח) סתם הרמב"ם וכתב שיש איסור כיבוס במנעל או סנדל של עור, ומשמע – אף בקשה (בפרט מציון הסנדל, שהוא קשה, עיין יבמות קא,א ורש"י ד"ה חליצה). בלחם משנה (הל' מעשה הקרבנות שם) התקשה בדבר, והאריכו האחרונים לדון בזה, עיין ביאור הלכה סי' שב ס"ט ד"ה אבל לכבסו, והדעה המקובלת באחרונים היא שזוהי חומרא מדרבנן בהלכות שבת. יש לציין לדעת בעל חק נתן, הסובר שהרמב"ם הסתפק בדבר, ולכן בשבת פסק לחומרא לאסור (ולא כתב

4. פירוש 'רקח מרדכי' על השאילתות. על פי זה משתמע, שהשאילתות מודה שקשין כמות שהן לא שייך בהם כיבוס, אלא שיש בהם דין כיבוס, והוא לשפשפם היטב עד שיתרככו. והביא גרסה אחרת בשאילתות: "ומדריך", לדרוך על העור ברגלו. 5. מושג זה הוזכר גם בחגיגה (כ,ב) ומנחות (צז,א) בהקשר של כלי עץ חשובים, ולפיכך כתבו תוס' (בשני המקומות) שזהו שם מקום ולא שם של חפץ; אך לפי זה ראוי היה לומר: "כלים הבאים מאכסלגיא". גרסת השאילתות והערוך (ערך אבלוסמוס): "כלי אובלוסמוס", ולפיה אין לכך קשר ל"כלי אכסלגיא" האמורים שם, ואפשר שזה עור זזה עץ, וכפי שהעיר במסורת הש"ס.

סיכום

נחלקו תנאים האם עור קשה טעון כיבוס, או דיו בגרידת הדם מעליו. דעת רוב הראשונים להלכה שאינו טעון כיבוס, ובעל השאלות חולק ומצריך כיבוס. נראה שעור שאינו ראוי לקיפול נחשב עור קשה.

לדבר מהירושלמי בערובין (פ"י ה"א), שמותר להתעטף בשבת בעור רך ולצאת בו לרשות הרבים (על מנת לכסות תפילין המצויות שם ולהצילן מן הגשם), אבל עור קשה הרי זה משאוי. משתמע שעור רך הוא הניתן לקיפול ועיטוף בדרך לבישה.

מערכה רמוז. ניקוי דם החטאת מכלים שאינם טעונים כיבוס (צד,א)

יש להביא ראיה לדבריו מלשון הרמב"ם בספר המצוות (שורש יב), בעניין חלקי מצוה הנמנים כמצוה אחת: "וכמו כן היא מלאכת החטאת כולה, מזביחתה והפשטתה והקרבת מה שיקרב ממנה ורחיצת הכלים שזוהי מדמה עליהם ורחיצת הכלים שתבושל בהם או שבירתם, הכל היא תורת החטאת והיא מצוה אחת". לא כתב "כיבוס בגדים" אלא "רחיצת כלים", ומשמע שבא לכלול גם גרידת כלי עץ ומתכת, והכל כלול במצוה מדאורייתא.

כמה מפרשים חולקים על כך, וסוברים שמדאורייתא נאמרה מצות כיבוס בלבד, ורק בבגד הראוי לכך³. חובת הגרידה היא מדרבנן, וניתנו שני טעמים לדבר: בעל "יכהן פאר" סובר, שהוא משום כבוד הקדשים, ולדעתו כך הדין גם בדבר שאינו מקבל טומאה כלל, כגון עור הדג. לעומתו, בחמדת דניאל (צג,ב) מפרש, שזוהי גזירה משום בגד המקבל טומאה וראוי לכיבוס, ובבגד שאינו מקבל טומאה אין חובת גרידה כלל.

שיטה שלישית גורסת, שהגרידה אינה חובה כלל, אף לא מדרבנן (מנחת חינוך מצוה קלח; מקור ברוך ח"א סי' יד). נראה שלדעתם דברי הגמ' "והכלי מגררו" היינו, אם רצה, אלא שדיבר הכתוב בהווה, שאדם מנקה כליו. עוד יש לפרש, ש"מגררו" נאמר כהגדרה מציאותית: מכיון שידוע שכיבוס דם חטאת נאמר רק במה שראוי לכיבוס, ולא במה שראוי לגרידה, באו התנאים להגדיר ולמייין מה ראוי לכיבוס ומה לא. לכן אומר תנא קמא: "הכלי והעור – מגררו", לא כהוראה מעשית, אלא שכך מקובל במנהגו של עולם כשיש לכלוך על כלי ועור, וממילא, אין בהם שום דין מיוחד בדם חטאת, ואילו אחרים אומרים שרק כלי הוא בר גרידה, ואילו העור ראוי לכיבוס. לפי זה ניתן אף לאסוף את הדם מן הכלי ולזרוקו למזבח (קרבן אורה⁴; חזון יחזקאל י,ה).

מדברי רש"י ניתן להבין כשיטה זו, שכן הוא כותב: "דבר גרידה הוא – דאין מכבסים אלא גורדו [כגון כלי עץ. שטמ"ק]. מלשונו "דאין מכבסים", ולא "דאין טעון כיבוס",

נאמר בתורה (ויקרא ו,כ) על דם החטאת: "ואשר יזה מדמה על הבגד... תכבס במקום קדוש". הוזכרו כאן 'בגד' ו'כיבוס', ולא ברור מן הכתוב מה דינו של דם הניתן על כלי קשה, שאינו בגד, ולא שייך בו כיבוס: האם חובה לנקותו בעזרה באופן המתאים לו, או שמא דין זה לא נאמר בו כלל?

מחלוקת המפרשים: האם קיימת חובת גרידה?

במשנה (צג,ב) נאמר: "אינו טעון כיבוס אלא מקום הדם, ודבר שהוא ראוי לקבל טומאה, וראוי לכיבוס". בגמ' (צד,א) נאמר: "ראוי לכיבוס – למעוטי כלי דבר גרידה הוא". פשט הגמ' אינו ברור, האם הכוונה למעט כלי הראוי לגרידה, שעליו לא נאמר דין זה כלל; או שמא כוונתה, שכלי זה התמעט מכיבוס, אך חייב בגרידה¹. אך בהמשך מובאת ברייתא, בה נאמר: "הבגד והשק – מכבסו, הכלי והעור – מגררו. אחרים אומרים: הבגד והשק והעור – מכבסו, והכלי – מגררו". פשטות הדברים, שהדם שאינו טעון כיבוס – טעון גרידה. אכן, כך פוסק הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ב): "העור הקשה הרי הוא כעץ וגורד הדם מעליו" (וכן בסמ"ג מ"ע קפא). ובהמשך (הל' ד): "אבל אם ניתז על כלי עץ או כלי מתכות – אינו טעון כבוס, לפי שאינן ראויין לכיבוס, אלא גורדן בלבד".

האחרונים דנים בשאלה, מה גדרה ומקורה של חובה זו. באבני נזר (או"ח סי' קנז) כתב: "קשה: גרידה זו למה? והרי אם ניתז על העור עד שלא הופשט – אין טעון כיבוס, משום דאינו כלי, ולא נזכר שגורדו על כל פנים... ואם כן בכלי עץ או מתכות דלאו בר כיבוס, ומצות התורה אינו אלא בכיבוס, למה גורדו כלל?² וצריך לומר, שדעת חכמים שהתורה הקפידה להסיר דם חטאת מכלי, ובבגד שמובלע בתוכו צריך לכבסו. מזה נשמע, שבכלי שאינו מובלע – מחויבין על כל פנים לגרדו". לדעתו זוהי מצוה דאורייתא, ומסתבר שיש לעשות זאת בעזרה דווקא, כדין כיבוס.

3. בחמדת דניאל הוכיח זאת מהגמ' להלן צח,ב, האומרת שאפילו בבגד הראוי לכיבוס אין חובת כיבוס אלא אם כן הדם נבלע בכלי, ולא בנגיעה בלבד. וראייתו אינה מובנת, שאמנם מוכח משם שאין חובת כיבוס, אבל אין ראיה להעדר חובת גרידה.

4. שיטתו אינה ברורה, שכתב כאן "דאין כאן מצוה", ואילו להלן צח,ב כתב שדם חטאת על גבי דם עולה, שאינו טעון כיבוס, טעון גרידה. ונראה שלדעתו יש לגרור מדרבנן, ולכן כשר להזאה.

1. עצם קריאת המשפט אינה ברורה: האם יש לקרוא "למעוטי כלי, דבר גרידה הוא", כלומר, המילים "דבר גרידה הוא" באו לחדש הלכה, שכך מצותו. או שמא יש לקרוא: "למעוטי כלי דבר גרידה הוא" בנשימה אחת, כלומר, המילים "דבר גרידה הוא" באו להגדיר את ה"כלי", שהמשנה באה למעט כלי כזה שבמציאות הידועה הינו בר גרידה (כך משמע שפירש הרמב"ם בפי"ה מ' זבחים יא,ד). המילה "הוא" מסייעת לפירוש הראשון, אך מילה זו חסרה בשני כת"י (דק"ס).

2. כיוצא בזה תמה בשפת אמת, ונשאר בצריך עיון.